

31. el-Bekkâ' Heyeti.....	Bekka (Beni) 020548	682
32. Tüciib Heyeti.....	Tüciib (Beni) 191418	683
33. Bâhile Heyeti.....	Bahile (Beni) 020135	683
34. Şeybân Heyeti.....	Şeyban (Beni) 182373	683
35. Kuşeyr b. Ka'b Heyeti.....	Kuşeyr (Beni) 111429	684
36. Ceyşân Heyeti.....		684
37. Havlân Heyeti.....	Havlân (Beni) 080903	685
38. Gassân Heyeti.....		685
39. Gâmid Heyeti.....		685
40. Becile Heyeti.....	Becile (Beni) 020448	686
41. Necrân Heyeti.....		687
42. el-Hâriş b. Ka'b Heyeti.....	Hariş b. Ka'b (Beni) 080611	689
43. 'Abs Heyeti.....	Abs (Beni) 010568	689
44. Hilâl b. 'Âmir.....		690
45. Muḥârib Heyeti.....	Muḥârib (Beni) 131903	690
46. Taḡlib Heyeti.....	Taḡlib (Beni) 190095	691
47. Ḥas'am Heyeti.....	Ḥas'am (Beni) 080667	691
48. Şâdef Heyeti.....	Şâdef (Beni) 180119	692
49. Kinde Heyeti.....	Kinde (Beni) 11102	692
50. Ḥâdramevî Heyeti.....		693
51. Ezd Heyeti.....	Ezd (Beni) 051204	693
52. er-Rehâ Heyeti.....		694
53. Neḥa' Heyeti.....	Neḥa (Beni) 140302	694
H. Vedâ Haccı.....	Veda Haccı 210151	695
I. Hz. Peygamber'in Vefatı.....		698
BİBLİYOGRAFYA.....		701

EKLER

A. Hz. Peygamber'in Hayatındaki Bazı Zaman Aralıkları.....	713
B. Siyer Kronolojisi.....	715
C. Yeni Takvim.....	729
D. Çizimler.....	761
1. Güneş Tutulmaları.....	761
2. Ay Tutulmaları.....	764
E. Listeler.....	769
1. Haritalar.....	769
2. Resimler.....	769
3. Tablolar.....	770
4. Tarihler.....	771

SIRAT-UN-NABI

[THE LIFE OF THE PROPHET]
(peace be upon him)

Volume I

By
'ALLAMA SHIBLI NU'MĀNĪ

Rendered into English by
M. TAYYIB BAKHSH BUDAYŪNĪ

* BOOKS ALL SORTS :
Exported & Produced By :-
MALIK SIRAJUDDIN & SONS
Kashmiri Bazar, Lahore (8) Pakistan
Phones : (042) 52169—853431—311498

KAZI PUBLICATIONS

121 - Zulqarnain Chambers, Ganpat Road, Lahore (Pakistan)

97

2. KAHLĀN

The offshoots of this tribe were :

Bajila, Khaithama, Hamdān, Kinda, Madh-hij, Taiy, Lakhm, Judhām and 'Āmila.

3. AZD

Banū Azd, to whom belonged the Medinite Anṣārīs had the following sub-divisions :

Aus, Khazraj, Khuzā'a, Ghassān and Daus.

The Ishmaelites or the 'Adnanites

The chief tribes of the 'Adnānites, who originally belonged to the tribe of Mudar, were Banū Khindif and Banū Qais.

1. BANŪ KHINDIF

The offshoots of Banū Khindif were :

Hudhail, Kināna, Asad, Dabbah, Muzaina, Rabāh, Tamīm and Hūn.

Each of these offshoots had its own sub-divisions, viz :

- (i) Kināna had Quraish and Du'il as their offshoots.
- (ii) Hūn had Qāra.
- (iii) Rabāh had 'Adī, Taim, 'Ukl and Thaur.
- (iv) Tamīm had Muqā'is, Qurai', Baidala, Yarbū' Riyāh Tha'laba and Kalb.

2. BANŪ QAIS

Banū Qais had the following branches :

'Adwān, Ghatafān, A'ṣur, Sulaim and Hawāzin.

Türkiye	824
Tasrif	297
	518

مصطفى مراد الدباغ

Erd- (Bent Egd)
162-167

القبائل العربية وسلاسلها
في بلادنا فلسطين

جميع الحقوق محفوظة للمؤلف

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi	
yıl No. :	10336
sayf No. :	976-984 D.E.B.B

المؤسسة
العربية
للدراسات
والنشر

المؤسسة العربية
للدراسات والنشر

الطبعة الثانية

١٩٨٦

وما حواليا وغسان بالشام^(٥) وجميعها من فروع الأزد .

١ وفي سنة ٥٩ هـ (٦٣١ م) قدم صرد بن عبد الله الأزدي في وفد الأزد فأسلم وحسن اسلامه . وأقره عليه الصلاة والسلام على من أسلم من قومه ، وأمره بأن يجاهد بمن أسلم من اهل الشرك فخرج صرد يسير بأمر رسول الله .

ولما دخل وفد الأزد على النبي كلموه فأعجبه ما رأى من سمتهم وزيهم فقال النبي عليه السلام: من اتمم؟ قالوا: مؤمنون. فتبسم عليه الصلاة والسلام ، وقال : ان لكل قول حقيقة فما حقيقة قولكم وايمانكم ؟ قالوا خمس عشرة خصلة ، منها خمس أمرتنا رسلك ان تؤمن بها وخمس أمرتنا ان نعمل بها ، وخمس تخلقنا بها في الجاهلية ، فنحن عليها الا ان تكره شيئا منها . فقال النبي : ما الخمس التي أمرتكم بها رسلي ؟ قالوا : أمرتنا ان تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله والبعث بعد الموت . قال : وما الخمس التي أمرتكم ان تعملوا بها ؟ قالوا : أمرتنا ان نقول : لا إله الا الله ، ونقيم الصلاة ، ونؤتي الزكاة ونصوم رمضان ، ونحج البيت ان استطعنا اليه سبيلا . قال : وما الخمس التي تخلقتم بها فسي الجاهلية ؟ قالوا : الشكر عند الرخاء ، والصبر عند البلاء ، والرضاء بأمر القضاء والصدق في مواطن اللقاء ، وترك الشماتة . فقال صلى الله عليه وسلم : علماء حكماء ، كادوا من فقههم ان يكونوا انبياء ، ثم قال : وأنا أزيدكم خمسا ، فتتم لكم عشرون خصلة ان كنتم تقولون ، فلا تجمعوا ما لا تأكلون ، ولا تبنوا ما لا تسكنون ، ولا تنافسوا في شيء اتمم عنه غدا زائلون ، واتقوا الله الذي اليه ترجعون وعليه

٥ - معجم قبائل العرب لكحالة ١٦/١ .

بنو الأزد

يفتح الهمزة وسكون الزاي وبالذال المهملة . ويقال فيهم «الأسد» بالسين المهملة بدل الزاي . وهو بالزاي أفصح^(١) .

ويجب ان لا تخلط بين كلمة الاسد وأسد من غير اداة التعريف^(٢) .

والأزد من كهلان من القحطانية ، عظيم الاحياء كثير البطون والفروع قيل انها تتألف من ست وعشرين قبيلة^(٣) وبهذا هي اكبر قبيلة في كهلان^(٤) .

بطون الأزد ثلاثة : أزد شنوءة وأزد الشراة ومنازلهما اليمن ، وأزد عثمان نزلت القطر العماني والساحل الغربي للخليج العربي .

ويغلب على الظن ان تصدع سد مأرب باليمن قد أرغم الأزد على الهجرة . فلحقت الأوس والخزرج بالمدينة (يُثرب) ولحقت خزاعة بمكة

١ - نهاية الأرب للقلقشندي ٩٢ .
٢ - دائرة المعارف الاسلامية ١٦٨/٣ .
٣ - طرفة الاصحاب في معرفة الانساب ٦ .
٤ - نفس المصدر ١٩ .

el-ʿAzd ʿAribah

72

RONART, Stephan and Nandy, CEAC, S. 72
1959 (AMSTERDAM) 73

AZD al-, a one-time very powerful tribe of the Qabtān* or ʿĀribah* group, spread over Yemen and along the coast of ʿUmān where they seem to have held for many years the monopoly of the ship-borne trade with Persia and India. At an unknown period Azdi sub-tribes migrated into Northern Arabia and Syria, and from there about the third century A.D. into the fertile plain west of the Euphrates in Iraq. Joining the Tanūkh*, a confederacy of different, South Arabian clans, they set up, near the ruins of Babylon, a large tent-city which developed into the town of al-Hīrah* and became the capital of the Lakhmid* Kingdom. In the course of the shifting of tribes following the Arab conquest* and the spread of Islam, a large Azdi group settled in the Persian province of Khurāsān, where they played a leading part in the age-old struggle between the tribes of North-Arabian origin and those who allegedly had their original home in the South. These Persian

Azd were among the first who under the command of abu-Muslim* rose in revolt against the Umayyad* regime, founded mainly upon the support of the 'Northeners', and brought about the victory of the ʿAbbāsīd* pretenders to the throne of the caliphs. While the Azd are hardly ever mentioned in later historical records, their chieftains are still exercising a certain local influence in the political life of the Sultanat of Muscat and ʿUmān* on the Arabian coast of the Indian Ocean.

✓

IRCICA

جمهورية مصر العربية
المجلس الأعلى للشؤون الإسلامية
لجنة إحياء التراث الإسلامي

سُبُلُ الْهُدَى وَالرَّشَادِ فِي سَيْرَةِ خَيْرِ الْعِبَادِ

للإمام محمد بن يوسف الصَّاحِبِ الشَّامِيِّ المُنَوَّى سنة ٩٤٤هـ

الجزء السادس

تحقيق

الأستاذ إبراهيم التريزى الأستاذ عبد الكريم الفريادة

القاهرة

١٤٠٢ هـ - ١٩٨١ م

28 JUL 1992

الباب الخامس

٤٠٢ - ٤٠٤

Ezd
في وفد أزد عمان على رسول الله صلى الله عليه وسلم

درء. وإن كان وقع اختلاف في الاسم فقد وقع اتفاق في اللقب، إذ أجمعوا على أنه (الأزد). وقال أبو عبيدة: ويقال فيهم: الأسد وعلق الجوهري على ذلك قائلاً^(١): وهو بالزاي أفصح. وأعتقد أن الرجلين يشيران إلى طريقتين كانتا شائعتين عند جماعات من أهل اليمن في النطق بالزاي.

ومرت أعوام، وتناسل الأزد فأكثر، حتى صار بنوه - في قول القلقشندي^(٢): «من أعظم الأحياء، وأكثرها بطونا، وأمدتها فروعاً». وتصدق تلك الأقوال الأحداث الكبيرة في الجاهلية والإسلام، وتؤيدها المراجع التاريخية والجغرافية والأدبية.

وكان الموطن الأصلي لبني الأزد مأرب^(٣)، ومن أهم مدن الشمال الشرقي لليمن، وما حولها.

ويبدو أن جماعة من الأزديين أقامت في العراق منذ زمن بعيد. إذ تذكر أخبار التبابعة^(٤) من ملوك اليمن أن تبعاً أبا كرب خرج على رأس جيش كبير ليغزو ما طمع فيه من بلدان الشرق، وكان في ذلك الجند فرق من الأزديين، وعندما وصل الجيش إلى الحيرة، خلف الملك فيها مالك بن فهم مع جماعة من بني دوس الأزديين، فكان مقامهم فيها، أي ما بين الحيرة والأنبار وهيئ ونواحيها وعين التمر وأطراف البراري: الغمير، والققططانة، وخفية. ولكن الظلام والشك اللذين يحوطان التبابعة وتاريخهم ينسدلان على أخبار هذه الجماعة الأزدية، وتاريخ هجرتها الحق إلى العراق^(٥).

وتمر أعوام، فتضيق منطقة مأرب ببني الأزد، بعد أن

«المختصر» - ٨١ وفيه: (درء). والحازمي في «العجالة» - ١٠. وابن حزم ينقل عن «الجمهرة» مما يحمل على القول بأن ما في كتابه تحريف.

(١) القلقشندي: نهاية الأرب ٩١.
(٢) نفس المرجع.
(٣) ابن الأثير: الكامل ١: ٤٩١ (الطبعة الأوروبية).
(٤) أبو عبيد البكري: معجم ما استعجم ٤٧٩.
(٥) ولكن ابن حزم «جمهرة أنساب العرب» ٣٥٨ ذكر أن مالك بن فهم كان يقيم بعمان.

الأزد

تتجلى في الانساب العربية ظواهر معينة، يعتمد عليها معتمدون في رفض الأنساب عامة، ويعتمد عليها آخرون في الطعن عليها؛ ولكنها إن شابتها، وأدخلت عليها شيئاً من الاضطراب، لا يصح أن نتخذ منها تكأة لهدم بناء [علم] الأنساب كله، فالمدقق من الباحثين لا يجد فيه من الخلاف والاضطراب أكثر مما يجده في غيره من معارف اعتمدت في بقائها وتوارثها لى الذاكرة ثم الكتابة اليدوية.

فقد كان بعض النسابين والمؤرخين يصرون على إيراد الأنساب كلما أوردوها كاملة، وبعضهم يوردها كاملة في موضع الحديث عنها ويختصر منها أسماء عندما يوردها عرضاً اعتماداً على الشهرة، وشيوع معرفتها في عصره، فأوقعت تلك الأنساب المختصرة بعض المطلعين عليها في الخطأ والاضطراب، إذ خلط بين الإخوة والأبناء.

ومنح العرب بعض أعلامهم ألقاباً حازت من الشهرة في بعض الأحيان ما جعل اسمها الحق تتوارى في الظلام، وتغيب وراءه تماماً، فيجهلها الناس أو يختلفون فيها، فتكثر أقوالهم عنها وتتعارض.

وقد نرى شيئاً من ذلك في نسب الخليل، وإن كنت أعتقد أنه أقل بما نراه في نسب غيره من الأعلام.

فنسابو العرب يجمعون على رد اليمينيين جميعاً إلى فرعين كبيرين ينتسبان إلى سبأ بن يشجب بن يعرب بن قحطان، هما حمير وكهلان، ويكادون يهملون أبناء المذكورين الآخرين، والذين يبدو أنهم لم يكونوا من الأهمية بحيث يفرضون على العلماء العناية بهم.

وكان من سلالة كهلان رجل اختلف الناس في اسمه، فقال ابن حزم في «جمهرة أنساب العرب»^(١): أود، وقل النويري في «نهاية الأرب»^(٢): دراء، وقيل:

(١) ٣٣.

(٢) ٢: ٣١١ - ٢. وقيل ابن الكلبي في «الجمهرة» انظر

اشاره شده است: کار اجباری است نه خود انگیخته و خلاق؛ کارگران دخالت بسیار ناچیزی در روند کار دارند؛ مالکیت محصول کار را دیگران از کارگر سلب می کنند تا برضد خود او به کار گیرند؛ و خود کارگر تبدیل به کالایی در بازار کار می شود.

به هر روی، از خود بیگانگی عبارت از این واقعیت است که انسان «هستی نوعی [یا بشری]» خود را در کار متحقق نمی بیند، و جوهر انسانی تحقق نیافته می ماند.

لیکن سنت مارکسی فقط نماینده یکی از جریانهای اندیشه مربوط به از خود بیگانگی است. جریان دومی که به مراتب کمتر درباره چشم اندازهای زدودن از خود بیگانگی خوش بین است، در اندیشه ای تجسم یافته است که آن را نظریه «جامعه انبوه» نامیده اند. دورکم و تونیس — و در پی آنان ویر و زیمل — با توجه به آشننگی ناشی از صنعت گستری در سده ۱۹ و اوایل سده ۲۰ هر یک به شیوه خود، بر سپری شدن دوران جامعه سنتی و در نتیجه فقدان حس تعلق به جماعت، تأسف می خوردند. به عقیده آنان، انسان امروزی چنان منزوی شده که پیش از آن هرگز سابقه نداشته است: گمنام و فاقد احساس به دیگران در انبوه مردم شهری، گسیخته از ارزشهای کهن، و در عین حال فاقد ایمان به نظام عقلی و دیوان سالارانه جدید. شاید روشن ترین بیان این موضوع مفهوم «آنومی» نزد دورکم باشد: وضعیتی اجتماعی که فردگرایی افراطی و فروپاشی معیارهای الزام آور اجتماعی از ویژگیهای آن است. ویر و زیمل، هر دو، این نظریه دورکم را گسترش بیشتری دادند. ویر بیشتر بر جریان بنیادین عقلانی و صوری شدن سازمان اجتماعی تأکید می کرد و بر آن بود که مناسبات فردی کاهش یافته، و بوروکراسی بی چهره گسترده تر شده است. زیمل مسئله تنش در زندگی اجتماعی میان امر ذهنی و شخصی را، از یک سو، و عینیت و گمنامی را، از سوی دیگر، مطرح کرد:

نویسندگان بعدی نه تنها در تعریفهای خود، بلکه در پیش فرضهایی نیز که پایه و اساس این تعاریفات است، با هم اختلاف نظر دارند. دو نمونه از این مفروضات متقابل عبارت اند از هنجاری و ذهنی. نخست آنان که از سنت مارکس پیروی کرده اند (مثلاً هریت مارکوزه و اریک اریش) فروم در ایالات متحده یا ژرژ فریدمان و آنری لُفوژ در فرانسه)، از خود بیگانگی را مفهومی هنجاری، یعنی ابزاری برای نقد وضع موجود در پرتو برخی از معیارهای مبتنی بر طبیعت انسانی، «قانون طبیعی»، یا اصول اخلاقی شمرده اند. دوم اینکه نظریه پردازان پیرو مارکس به از خود بیگانگی به صورت وضعی عینی و کاملاً مستقل از آگاهی فردی می نگرند. از این رو «آدم ماشینی خوشحال» در سرکار، صرف نظر از اینکه تجربه

کار را پذیرفته باشد یا نه، از خود بیگانه است، از سوی دیگر، برخی از نویسندگان — بیشتر تجربه گرایان آمریکایی — تأکید دارند که از خود بیگانگی واقعیتی اجتماعی — روان شناختی است؛ و این همان تجربه ناتوانی و حس غریبه شدن است. چنین پیش فرضی غالباً در تحلیلها و توصیفهای رفتار انحرافی (و در کار نظریه پردازانی همچون رابرت ک. میرین و تِلکات پارینتز) دیده می شود. (۱۱۲)

اَزْد [azd]، نام عمومی مجموعه ای از قبایل بسیار کهن و قراگیر عرب که چندین قبیله مهم، از جمله اوس، خزرج و خُزاعه از فروع آن دانسته شده اند. این نام اشتقاق روشنی ندارد.

پیش از اسلام: بر پایه منابع نسب شناسی، ازد نام نیای مشترک این قبایل بوده است که با سلسله نسبی به صورت «ازد بن غوث بن نبت بن مالک بن زید بن کهلان بن سبأ بن یشجب بن یعرب بن قحطان»، به قحطان منتهی می گردد.

ازد در میان عرب به عنوان یکی از قبایل قحطانی برخاسته از یمن و به تعبیری دیگر از «عرب عاریه» شناخته می شود، اما بر پایه حدیثی منتسب به رسول اکرم (ص) آنان «بنی اسماعیل» خوانده شده اند. شمار اندکی از نسب شناسان، تبار ازد را به طور خاص و قحطان را عموماً به حضرت اسماعیل (ع) بازگردانده اند. در متون انساب و دیگر منابع کهن عربی، ازد شاخص ترین نماینده تیره کهلان بن سبأ بوده که همواره به عنوان رقیب و همتای حمیر، دیگر فرزند سبأ، مطرح شده است.

ازدیان کهن در منطقه مأرب، در یمن پادشاهی داشتند، اما بر پایه اسناد تاریخی و یافته های باستان شناختی، از اوایل سده نخست میلادی با حمله رومیان و نبطیان به یمن و سپس شکستن سد مأرب، اتحاد سیاسی جنوب عربستان کم کم رو به ضعف نهاد؛ از این رو، ازدیان به سمت شمال عربستان مهاجرت آغاز کردند و از این پس به تدریج افتراق و پراکنندگی در میان آنان پدید آمد و به قبایل گوناگون منقسم شدند. به دنبال این افتراق گروهی از ازدیان به عراق (حیره)، گروهی به شام و جماعتی به عمان، یمامه و بحرین روی آوردند. همچنین گروهی در تهامه، بخشی در سرات و بخشی دیگر در مکه و یثرب اقامت گزیدند.

در نگرشی کوتاه بر ادیان ازدیان، نخست باید به رواج دین مسیح (ع) در میان گروههایی از ازدیان در نقاط گوناگون شبه جزیره عربستان اشاره کرد. در شمال غسانیان از اواخر سده ۳ م دین مسیحیت را پذیرفته، و تحت نفوذ کلیسای روم قرار گرفته بودند. در جنوب جزیره العرب، نجران یکی از مراکز

التقاء امبراطور الأزتيك «مونتيزوم» و«هرنان كورتيز» في الطريق إلى العاصمة تينوشيتلان

وأن العالم دمر في أربع مناسبات. أما أهم الآثار التي حفظت إلى اليوم إلى جانب التقويم المذكور والأهرامات فهي: مخطوط يمثل الملك أكسيكااتل على عرشه متدنياً بجلد ثمر قرب هرم مدرج (محموظ في المكتبة الوطنية بباريس)، وقناع جنائزي يمثل رب الليل (محموظ في المتحف البريطاني)، وتمثال من فخار يمثل وجه محارب، وتمثال رب الربيع والأزهار وأمامه المذبح، ومقبض مديدة القرابين مطعم بالفيروز واليشب والزجاج الصخري.

ج. ت، بشير زهدي

التقويم على دورة زمنية مقدسة مدتها ٢٦٠ يوماً وسنة شمسية مدتها ٣٦٥ يوماً، وتقسّم الدورة المقدسة إلى ١٣ مرحلة مدة كل منها ٢٠ يوماً، وتقسّم السنة المدنية إلى ١٨ شهراً مدة كل شهر ٢٠ يوماً ويضاف إليها خمسة أيام خاصة تعد من أيام النحس. ويوافق رأس السنة المقدسة رأس السنة المدنية الشمسية كل ٥٢ سنة فتؤلف عهداً أو جيلاً، ويحتفل به بإشعال نار مقدسة جديدة. ويعتقد الأزتيك أن كوارث الماضي حدثت في مثل تلك الأيام،

مراجع للاستزادة:

- ALFONSO CASO, The Aztecs: People of the Sun (Norman, Oklahoma 1959).
- GEORGE C. VAILLANT, Aztecs of Mexico (Garden City, N.Y. 1961).
- MIGUEL LEON-PORTILLA, Aztec Thought & Culture (Norman, Oklahoma 1963).

والكتابة التصويرية والزخرفة والفسيفساء والنقوش المزينة بالأحجار الكريمة. وأما الأهرامات فتعد آية معمارية وفنية. وثمة تقويم منقوش على حجر مستدير عشر عليه في المكسيك عرف باسم «حجر الشمس» قطره ٣,٧م ووزنه نحو ٢٥ طناً وفي وسطه صورة إله الشمس تحيط به أربعة ألواح وعليه علامات تمثل الأيام العشرين من الشهر عند الأزتيك، وهو محفوظ في المتحف الوطني لعلم الأجناس في المكسيك، ويدل بوضوح على تقدم هذا الشعب في مجالي الفلك والحساب. ويعتمد

الموضوعات ذات الصلة:

المكسيك - مكسيكو.

■ الأزد

الأزد: زهران، وأسلم، وقرن، وغامد، وأحجن. ومن زهران قبيلتا دؤس بن عُذنان ونصر بن زهران. ومن أحجن قبيلة لهب المشهورة بالعيافة. ومن قبائل الأزد الأخرى عك بن عدنان بن عبد الله بن الأزد.

وعشرين بطناً كبيراً، ينتمي أكثرها إلى: مازن وعمرو ونصر والهونو بني الأزد. وإلى مازن بن الأزد تنتمي أشهر تلك القبائل وبتونها، منها الأوس والخزرج، وبارق، وخزاعة، والعتيك، وجفنة التي ينسب إليها أمراء الغساسنة، وكعب، وشقران، وزمّان. ومن بطون نصر بن

من قبائل العرب القحطانية، وأكثرها شهرة، تنتسب إلى الأزد بن العوث بن نبت بن مالك ابن زيد بن كهلان بن سبأ بن يشجب بن يعرب ابن قحطان، ورد اسمها في بعض المصادر الأسد (بتسكين السين) وهي غير قبيلة أسد (بفتح السين) العدنانية، بطونها كثيرة زادت على ستة

from its lands by 'Abd al-Ashhal. The ensuing battle of Bu'ath went in favour of the Aws and their allies, but their leader Hudayr was killed. Peace was not made after this battle, but there was no further large-scale fighting.

Such was the situation when Muhammad commenced negotiations, first with the Khazraj and then with the Aws also. While nearly all the Khazraj entered into agreement with Muhammad, many of the Aws held back, viz. the clans of Khatma, Wa'il, Wakif and Umayya b. Zayd, and some of 'Amr b. 'Awf.

Nevertheless the conversion of Sa'd b. Mu'adh b. al-Nu'man, chief of 'Abd al-Ashhal, was a decisive event in the growth of Islam in Medina, and from the battle of Badr until his death in 5/627 he was the leading Muslim of the Banu Kayla or Ansar. The enmity between the Aws and the Khazraj died away gradually, and is not heard of after the institution of Abu Bakr as caliph.

BIBLIOGRAPHY

- Abraham, Sameer Y. and Nabeel Abraham (eds.), *Arabs in the New World*, Detroit, Wayne State University Press, 1983.
- Antoun, Richard T., *Arab Village: A Social Structural Study of a Transjordanian Peasant Community*, Bloomington, Indiana University Press, 1971.
- , "Social Organisation and the Life Cycle in an Arab Village", *Ethnology*, 6/3, 1967, pp. 294-309.
- Asad, Talal, *The Kobabish Arab: Power, Authority and Consent in a Nomadic Tribe*, New York, Praeger, 1970.
- Atiyah, Edward, *The Arabs*, Beirut, Lebanon Bookshop, 1968.
- Caussin de Perceval, A.P., *Essai sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme*, Paris, 1847.
- Samhudi, *Wafa' al-Wafa'*, Cairo, 1908, Vol. I, pp. 116-40.
- Wellhausen, J., *Skizzen und Vorarbeiten*, Berlin, 1889, IV/1, "Medina vor dem Islam".
- Wustenfeld, F., *Geschichte der Stadt Medina*, Gottingen, 1860, pp. 32-40.

MONA ABAZA

Awshar

See under Afshâr

'Azd ✓

Tribe of Arabia

The 'Azd [by assimilation from Asd, both spellings are current), is name of two ancient Arab tribal groupings in the highlands of 'Asîr (Azd Sarât) and in 'Umân ('Azd 'Umân)], which united in Basra and Khurasan in Islamic times. Hence, the later reports that the 'Azd were a tribe in Yaman, of whom part migrated to the north and part to the east, after the breach of the Ma'rib dam. One cannot, however, prove any basic relationship between these two tribes of the same name. In the genealogical system (al-'Azd b. al-Ghawth b. Nabt b. Mâlik b. Zayd b. Kahlan b. Saba', where al-'Azd is the surname of the tribal ancestor Dir'/Darra' b. al-Ghawth) there is a fusion not only of the 'Azd Sarât and the 'Azd 'Uman, but also the Ghassan, Khuza'a, al-Aws and Khazradi appear as part of the Azd in it.

The name 'Azd, however, can only be applied to those tribes who derive from Nasr b. al-'Azd (in Sarat and 'Umân), to the Barik and Shakr (Sarât), derived from 'Adî b. Hâritha b. 'Amr Muzaykiya', to those al-'Atîk and al-Hajr ('Uman), derived from 'Imran b. 'Amr Muzaykiya', and to the tribes of al-Hinw b. al-'Azd, Karn b. 'Abd Allâh b. al-'Azd, 'Arman, Alma' and Hijina b. 'Amr b. al-'Azd (Sarât).

The 'Azd Sarât, who were well known as weavers, were largely settled, hence their homes remained essentially static. The tribes of Daws (Sulaym b. Fahm, Tarif b. Fahm, Munhib b. Daws) and the Banu Masikha were the ones furthest north, parts of them as far as north-east of Ta'if, most of them on the upper Wadi Dawka.

To the east and southeast of them were the tribes of Zahran (Salaman, Kadada, Ubayd b. 'Ubra); further east, in the Sarât Ghâmîd were the Namir b. 'Uthman, al-Ghatarif, Zâra, Athbâb, Lihb, Thumala, Ghamid, Karn b. Ahjan and others. Their area reached from the upper Wâdi Kanawnâ eastwards.

These tribes were separated from their relatives living further east by the Khath'am. To the east of the Khath'am were the al-Bukum (from Hawala b., al-Hinw) in Turba, the Banu Shahr (Banû Wâlân) were to the north-west and the Karn b. 'Abd Allâh to the south of Tabala.

اسلام بازگشتند. در سال ۱۴ ق قبیله بنی ازد در جنگ قادسیه شرکت داشتند و این آغاز هجرت بنی ازد به عراق بود و اکثر ازدهای عمان به شهر کوفه رفتند و محله‌ای به نام بنی ازد به خود اختصاص دادند که در جنوب مسجد اعظم کوفه، در قبله‌گاه مسجد در نزدیکی محله قبیله بنی‌کنده واقع بود. همچنین چند مسجد قبل از سال پنجاه هجری به نام خود در کوفه بنا کردند که طبری در حوادث سال پنجاه و خروج قریب و زحاف اظهار می‌دارد که در مساجد بنی ازد متفرق گشتند. در سال ۳۶ ق، در جنگ جمل ازدها به دو دسته تقسیم شدند. عده‌ای از آنان در کنار علی بن ابی طالب (ع) بودند و جمعی در زیر لوای عایشه و دو هزار جنگجوی ازدی به قتل رسیدند. اما طبری در تاریخ خود (۴/۵۴۵)، تأکید نموده که لشکر امیرالمؤمنین علی (ع) در جنگ جمل یکهزار و سیصد و پنجاه نفر از قبیله بنی ازد را به قتل رسانید. هنگام ترمذ معاویه بن ابی سفیان در سال ۳۷ ق علیه حضرت علی (ع) قبیله بنی ازد به دو قسمت تقسیم شدند. قسمتی در کنار حضرت علی (ع) و قسمتی در زیر لواء معاویه گرد آمدند. و نیز هنگامی که سفیر ابو عبدالله الحسین (ع) حضرت مسلم بن عقیل به کوفه رسید، جمعی از قبیله بنی ازد با حضرت مسلم بیعت نمودند، از جمله عماره فرزند صلح‌باز ازدی. در قیام حضرت سیدالشهداء (ع) در محرم سال ۶۱ ق جمعی از شیعیان بنی ازد خود را از کوفه به کربلا رساندند و در واقعه کربلا شرکت جستند مانند القسم بن حبیب ازدی و مسلم بن کثیر ازدی و برادرش النعمان بن عمر ازدی. از حوادث مهم قبیله بنی ازد در تاریخ تشیع، قیام عبدالله بن عقیف ازدی، اولین شهید بعد از واقعه طف، در دفاع از سیدالشهداء (ع) است. او از اخیار شیعه است که در جنگ جمل و جنگ صفین در کنار امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع) به جنگ یا متمرذین پرداخت و چشمان خود را در این راه از دست داد. هنگامی که اسرای کربلا را وارد کوفه نمودند و ابن مرجانه (= ابن زیاد) در مسجد اعظم کوفه بر منبر رفت و شروع به ناسزاه‌گویی به سیدالشهداء (ع) نمود. آغاز سخن وی چنین بود: الحمد لله الذی اظهر الحق و نصر امیرالمؤمنین و حزه و قتل الکذاب بن الکذاب... وی در مسجد کوفه مشغول عبادت بود هنگامی که این سخنان را شنید قیام کرد و در پاسخ ابن مرجانه فرمود: «ای پسر مرجانه دروغگو توئی و پدر تو زیاد بن ابیه و دیگر یزید است که تو را امارت داده است... فرزندان پیغمبر را به شهادت می‌رسانی و سخنان صدیقین را به زبان خود جاری می‌داری... این مرجانه گفت گوینده این سخنان کیست، عبدالله بن عقیف گفت: من، عبدالله بن عقیف ازدی. در این هنگام که به دستور ابن مرجانه به طرف عبدالله بن عقیف ازدی هجوم بردند. عبدالله ازدی شعار قبیله و علامت کمک طلبی ازدیان را که «یا مبرور» بود، سرداد. تمام ازدهائی که در مسجد اعظم کوفه حاضر بودند، شمشیرهای خود را از غلاف بیرون کشیده، و به کمک او شتافتند، و او را نجات دادند و به خانه‌اش رساندند. این اولین مقاومت و نهضت فردی یا جمعی در خونخواهی سیدالشهداء (ع) پس از واقعه کربلا به حساب می‌آید. قدرت بنی ازد در عصر المهلب فرزند ابی

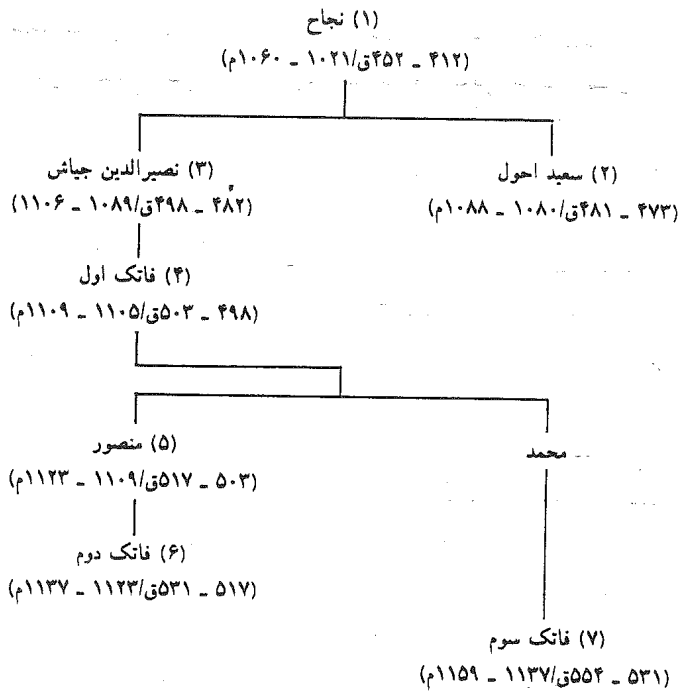
نیز در کوفه بنا کرده‌اند که به نام مسجد بنی‌احمد شهرت دارد. طریحی پس از ذکر مسجد بنی‌احمد در کتاب خود العتبات المقدسة فی الکوفة می‌گوید که هر دو قبیله بنی‌احمد به کوفه هجرت نمودند. از وجوه محدثین کوفی قبیله بنی‌احمد، حصین فرزند ربیع بن عمار بن الازد و جابر فرزند عون احمدی از اصحاب رسول‌الله (ص) هستند. صخر بن العیلة الاحمدی و الصنائح بن الاعسر نیز از محدثین بزرگ این قبیله‌اند و اما از رواه حدیث این قبیله که در کتب رجالی شیعه از آنان نام برده شده است و نجاشی آنها را توثیق کرده است مالک فرزند عطیه احمدی، محمد فرزند خالد احمدی، حسین بن حماد احمدی، حسین بن عثمان احمدی و ابو الحسن احمدی از اصحاب حضرت صادق (ع) هستند.

منابع: انساب، سمانی، ۱۲۵/۱؛ تاریخ، ابن خلدون، ۲۵۴؛ جامع الرواة، ۲۳۷/۱، ۲۴۶، ۳۷/۲، ۱۰۷؛ جمهره انساب العرب، ۲۹۲ به بعد؛ رجال، ابن داود، ۱۲۵ به بعد؛ رجال، برقی، ۲۶، ۴۳؛ رجال، نجاشی، ۲۵۸، ۲۹۹؛ العتبات المقدسة فی الکوفة، ۱۱۵؛ معجم رجال الحدیث، ۹۵/۳، ۱۱۴، ۱۷، ۲۲۱/۵، ۱۶۸/۱۴، ۱۶/۱۶، ۱۲۳/۲۱؛ معجم قبائل العرب؛ القديمة والحديثة، ۱۰/۸؛ نهاية الارب، نویری، ۳۱۰/۲. عبدالحسین شهیدی

بنی الازد (= بنی‌الازدی)، از بزرگترین قبایل عرب و مشهورترین آنها که جمع‌کنی از اصحاب و علما و شمرای شیعه از آن برخاسته‌اند. این طایفه از ذریه ازد فرزند غوث بن نبت بن مالک بن زید بن کهلان بن سبا هستند و به چهار شاخه اصلی تقسیم می‌گردند: (۱) بنی‌ازد عمان، گویا اردشیر اول اجازه داده است که از یمن به عمان هجرت کنند و قریش آنها را عرب نمی‌داند؛ (۲) بنی‌ازد السراة و السراة نام کوهستانی است در یمن و محل سکونت این شاخه از ازدها بوده است؛ (۳) بنی‌ازد شنوه، شنوه ناحیه‌ای است در یمن که محل سکونت آنها بوده است؛ (۴) بنی‌ازد غسان، این شاخه در شمال جزیره العرب و بلاد شام پراکنده بودند و همگی آنها قحطانی الاصل می‌باشند و ظاهراً پس از خرابی سد مأرب از سرزمین سبا مجبور به هجرت گشتند و متفرق شدند. در سال نهم از هجرت پیغمبر (ص) گروهی از قبیله بنی‌ازد که تعداد آنها بیش از ده نفر بود به ریاست سردبن عبدالله ازدی که از همه آنها فاضلتر بود، وارد مدینه شدند و در خانه قروه بن عمرو منزل کردند، سپس خدمت رسول اکرم (ص) رسیدند و از بت پرستی و اطاعت ایرانیها خارج گشتند و اسلام آوردند و پیغمبر (ص) سرد ازدی را بر مسلمانان قبیله‌اش فرماندهی بخشیدند و دستور دادند که به اتفاق مسلمانان با مشرکان قبایل یمن جهاد کند. وی از مدینه خارج شد، و با قبیله خویش در کنار شهر جرش که دژی محکم بود و در آن قبایلی از مشرکین یمن سکونت داشتند فرود آمد. سرد ازدی آنها را به اسلام دعوت کرد ولی آنها نپذیرفتند و یک ماه این شهر را محاصره کرد و پس از جنگ خونین و به دست آوردن غنائم آن را فتح نمود و آنان اسلام آوردند. این اولین پیروزی قبیله بنی‌ازد در اسلام بود. قسمتی از بنی‌ازد مانند بعضی دیگر از قبایل عرب پس از رحلت رسول‌الله (ص) مرتد گشتند که بعد از برخورد سخت با مسلمانان به

ابوالطامی جیاش، سومین فرمانروای این سلسله، سردی شاعر و ادیب بود. دیوان شعری بزرگ به او نسبت داده‌اند. همچنین کتابی به نام المفید فی اخبار زبید معروف به مفید جیاش نوشت (ابومخرمه، ۴۶ - ۴۷). فاتک بن منصور نیز مدارس جهت فقیهان در زبید ساخت (ابن خلدون، ۲۱۸/۴).

نسب نامه آل نجاح

مأخذ: ابن خلدون، العبر، بیروت، ۱۹۵۸ م؛ ابومخرمه، عبدالله، تاریخ سمرقند، لیدن، ۱۹۳۶ م؛ ترسیسی، عدنان، اليمن و حضارة العرب، بیروت، صص ۹۲-۹۴؛ زامبارو، ادوارد ریتز، نسب نامه خلفا و شهرياران، ترجمه محمدجواد مشکور، تهران، ۱۳۵۶ ش، صص ۱۸۱ - ۱۸۲؛ زرکلی، خیرالدین، الاعلام، بیروت، ۱۹۸۴ م، ۱۰۳/۳ - ۱۲۵/۵ - ۱۲۶، ۳۰۲/۷؛ لین بول، استانبول، طبقات سلاطین اسلام، ترجمه عباس اقبال، تهران، ۱۳۶۳ ش، صص ۸۲ - ۸۳. صادق سجادی

آل نصر، نک: لحمیان.

آلِ نَعِیم، از خاندانهای مشهور کوفه که بیش تر بزرگان آن از راویان حدیث بوده‌اند. این خاندان منسوب است به نعیم آزدی غامدی، از طایفه بنی غامد که شاخه‌ای از قبیله ازد به شمار می‌رود. برخی از افراد مشهور این خاندان بدین شرحند:

۱- عبدالرحمن بن عبدالرحمن بن نعیم و برادرش شدید بن عبدالرحمن، که هر دو از یاران امام جعفر صادق (ع) (۸۰ یا ۸۳ - ۱۴۸/ق۶۶۹ یا ۷۰۲ - ۷۶۵ م) و از راویان حدیث شمرده می‌شوند. در برخی از کتابهای رجال میان شدید بن عبدالرحمن و سدیر صیرفی التباس شده است. (نک: مامقانی، ۱۸۰/۱)

۳- بکر بن محمد بن عبدالرحمن بن نعیم، که برجسته‌ترین فرد این خاندان است. وی عمری دراز یافت و محضر امام جعفر صادق

۱۳۶۱ ش، ۱۲۵/۲ - ۱۳۷؛ کالی، عبدالوهاب، الموسوعة السیاسیة، بیروت، ۱۹۷۹ م، صص ۲۶۳، ۲۶۴؛ لارس، توماس ادوارد، هفت رکن حکمت، ترجمه مسعود کشاورز، تهران، ۱۳۶۳ ش، ۴۰/۱، ۱۲۰، ۱۲۱، ۷۱۸/۲ - ۷۲۲، ۸۵۷، ۸۶۵، ۱۱۶۸ - ۱۱۹۹؛ مسأله فلسطین، کنفرانس حقوقدانان عرب در الجزایر، ترجمه اسدالله مبشری، تهران، خوارزمی، ۹۱، ۹۲؛ الموسوعة العربیة المیسرة؛ نیز:

Americana; Britannica; GLE; International.

بخش تاریخ

آلِ نَجاح، سلسله‌ای منسوب به المؤید نجاح که میان سالهای ۴۱۲ - ۵۵۴/ق ۱۰۲۱ - ۱۱۵۹ م بر زبید واقع در کرانه خاوری دریای سرخ (اکنون جزو یمن شمالی و در باختر آن) فرمان راند.

نجاح غلام حبشی مرجان، آخرین وزیر آل زیاد (ه م) در زبید، در ۴۱۲ ق/ ۱۰۲۱ م حکومت را در دست گرفت و سلسله آل زیاد را که در روزگار مأمون عباسی بر تهامه فرمان می‌راند (ترسیسی، ۹۲)، بر انداخت و تا ۴۵۲ ق/ ۱۰۶۰ م بر زبید حکومت کرد و در آن سال به تحریک علی بن محمد صلحی به دست کنیزکی مسموم و کشته شد و آل صلح بر زبید چیره شدند. پس از کشته شدن نجاح، دو تن از پسران او به نامهای سعید ملقب به احوال، و نصیرالدین جیاش ملقب به الملک المکین (ابوالطامی) به جزیره دهلک رفتند و در آنجا به آموختن قرآن و ادبیات مشغول شدند (ابن خلدون، ۲۱۶/۴). مدتی بعد بازگشتند و جیاش، علی بن محمد را کشت (همو، ۲۱۶/۴) و سعید بر زبید چیره شد. از این زمان تا ۴۸۲ ق/ ۱۰۸۹ م که جیاش بر مسند فرمانروایی نشست و آل نجاح کاملاً بر زبید چیرگی یافتند، آن دیار میان آنان و آل صلح دست به دست می‌گشت. سعید در ۴۸۱ ق/ ۱۰۸۸ م به دست مکرم صلحی کشته شد و به روایتی در گذشت و جیاش نخست به عدن (ابن خلدون، ۲۱۷/۴؛ ابومخرمه، ۴۳) و سپس به هند گریخت و ۶ ماه بعد، ناشناخته وارد زبید شد و چندی بعد حکومت را در دست گرفت (ابومخرمه، ۴۴ - ۴۵). جیاش تا ۴۹۸ یا ۵۰۰ ق/ ۱۱۰۵ یا ۱۱۰۷ م (همو، ۴۵) فرمان راند. پس از او پسرش فاتک اول تا ۵۰۳ ق/ ۱۱۰۹ م فرمانروایی داشت تا آنکه در گذشت و جای خود را به منصور بن فاتک داد. منصور، وزیر خود انیس الفاتکی را به سبب تحکمی که بر او داشت بکشت و کار ملک را به پسرش فاتک دوم سپرد و خود به خوشگذرانی پرداخت. ابن خلدون، وزیر مقتول را ابو منصور عبیدالله می‌داند، حال آنکه او در آن زمان هنوز به وزارت نرسیده بود و افزون بر آن، ابو منصور عبیدالله کشته نشده بلکه در ۵۲۹ ق/ ۱۱۳۵ م درگذشته است. منصور در ۵۲۲ ق/ ۱۱۲۸ م به دست وزیر خود کشته شد. فاتک پسر منصور نیز تا ۵۳۱ ق/ ۱۱۳۷ م فرمان راند و چون پسری نداشت، پس از وی پسر عمویش فاتک سوم، پسر محمد بن فاتک اول، به فرمانروایی پرداخت. زوال آل نجاح که از حدود ۵۰۰ ق/ ۱۱۰۷ م به علت تفرود وزیران آغاز شده بود، در روزگار او به نهایت رسید. فاتک سوم در ۵۵۴ ق/ ۱۱۵۹ م به دست احمد بن سلیمان در زبید کشته شد و بدین سان سلسله آل نجاح برچیده شد.

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد هشتم، تهران، ۱۳۷۷، ISAM 70902

۲۳

ازد

کوشیده‌اند تا جوهری چون مشتق شدن آن از فعل «آسید» (به معنی تشبیه کردن به شیر، نک: ابن درید، الاشتقاق، ۴۳۵) یا فعل «آسدی» (نک: سمعانی، همانجا) را بیابند، اما هیچ‌یک از این وجوه قابل تکیه نمی‌تواند بود.

برخی از محققان چون اشترنسیوک^۱ معتقدند که هیچ‌گونه رابطه نسبی میان ازدها قابل اثبات نیست؛ وی بر آن است که ازد عمان و ازد سرات در عصر آغازین اسلامی در محیطهای بصره و خراسان با یکدیگر متحد شده‌اند و همین اتحاد زمینه پدید آمدن داستانهای درباره پیشینه مشترک آنان بوده است (نک: EI²). بدون داوری درباره این نظریه باید خاطر نشان کرد که منابع عربی - اسلامی، اعم از کتب انساب، تاریخ و اخبار و دیگر نوشته‌ها بر وجود این خویشاوندی اصرار ورزیده‌اند و همدانی نسب شناس یمانی آن را نزد پیشینیان امری بر خردار از پذیرش عام دانسته است (نک: الاکلیل، ۲۰۴/۱؛ نیز ابن درید، همان، ۱۵۹).

بخش یکم - ازد پیش از اسلام

درباره تاریخ باستانی ازد یا ازدها، تنها منبع مستقیم روایات پر شمار در آثار عربی - اسلامی است که با پردازش داستانی همراهند و این روایات تنها با تحلیل بر پایه دانسته‌های جنبی از منابع تاریخی و یافته‌های باستان‌شناختی قابل ارزشیابی هستند؛ با در نظر داشتن این نکته که روایات موجود درباره ازدهای باستانی، به اتفاق ازدیان را قومی با خاستگاه واحد شمرده‌اند، به‌ناچار باید سرگذشت تاریخی - داستانی ازد تا عصر ظهور اسلام را به عنوان جریانی پیوسته بررسی کرد، بی‌آنکه حکمی قطعی درباره پیوند این قبایل صادر شود.

بر پایه منابع نسب‌شناسی، ازد نام نیای مشترک این قبایل بوده است که با سلسله نسبی به صورت «ازد بن غوث بن نبت بن مالک بن زید بن کهلان بن سبأ بن یسجب بن یعرب بن قحطان»، به قحطان منتهی می‌گردد (مثلاً نک: ابن رسول، ۶، ۱۹). در برخی از منابع واژه ازد لقبی برای این جد تلقی گشته، و نام اصلی او به صورتهای یدراء، یدرء و ذرة ثبت شده است (نک: سمعانی، ۲۱۳/۸؛ ابن رسول، ۲۰؛ نویری، ۳۱۱/۲؛ قس: سهیلی، ۱۱۱/۱).

ازد در میان عرب به عنوان یکی از قبایل قحطانی برخاسته از یمن و به تعبیری دیگر از «عرب عاربة» شناخته می‌شود، اما ناگفته نماند که بر پایه حدیثی منتسب به رسول اکرم (ص) به این مضمون که خطاب به تیراندازانی از انصار (بر پایه منابع انساب اوس و خزرج از فروع ازد) آنان را «بنی اسماعیل» خوانده است (نک: بخاری، ۲۴۰/۲، ۲۶۶؛ حاکم، ۹۴/۲)، شمار اندکی از نسب‌شناسان، تبار ازد را به‌طور خاص و قحطان را عموماً به حضرت اسماعیل (ع) بازگردانیده‌اند (نک: ابن هشام، السیرة، ۸/۸؛ مسعودی، ۴۴/۲؛ سهیلی، ۱۰۲/۱-۱۰۳؛ نیز نک: همدانی، همان، ۱۰۳/۱-۱۰۴؛ ابن هشام، التیجان...، ۳۶۲).

«سفرنامه»، سفرنامه‌های ونیزیان... (نک: همد، باربارو)؛ گیلبرت، مارتین، اطلس تاریخی روسیه و شوروی، ترجمه فریدون فاطمی، تهران، ۱۳۷۳؛ محمد کاظم، عالم‌آرای نادری، به کوشش محمد امین ریاحی، تهران، ۱۳۶۴؛ محمد معصوم اصفهانی، خلاصه‌السیر، تهران، ۱۳۶۷؛ مختاروف، احرار، مقدمه بر تاریخ حزن الملل (نک: همد، عالم‌خان)؛ متون دنیلی، عبدالرزاق، مآثر سلطانیه، تبریز، ۱۲۴۱ق؛ مقدسی، محمد، احسن التقاسیم، به کوشش دخویه، لیدن، ۱۹۰۶م؛ ملا جلال منجم، تاریخ عباسی، به کوشش سیف‌الله وحید نیا، تهران، ۱۳۶۶؛ میرزا سراج‌الدین، سفرنامه تحف بخارا، تهران، ۱۳۶۹؛ ترشخی، محمد، تاریخ بخارا، ترجمه احمد بن محمد قباوی، تلخیص محمد بن زفر، به کوشش مدرس رضوی، تهران، ۱۳۵۱؛ نظام‌الدین شامی، ظفرنامه، تهران، ۱۳۶۳؛ وال، محمدیوسف، خلدبرین، به کوشش هاشم محدث، تهران، ۱۳۷۲؛ وامبری، آ.، تاریخ بخاری، ترجمه احمد محمود ساداتی، قاهره، شرکه الاعلانات الشریقه؛ وحید قزوینی، محمدطاهر، عباس‌نامه، اراک، ۱۳۲۹؛ هامر پورگشتال، یوزف، تاریخ امپراطوری عثمانی، ترجمه زکی علی‌آبادی، به کوشش جمشید کیان فر، تهران، ۱۳۶۷؛ یاقوت، بلدان؛ یشتها؛ یعقوبی، احمد، تاریخ، بیروت، ۱۳۷۹ق/۱۹۶۰م؛ نیز:

Ahmedov, B., *Uzbek ulusi*, Tashkent, 1992; Bakhrushin, S.V. et al., *Istoriya narodov Uzbekistana*, Tashkent, 1947, vol. II; Barthold, V. V., «Fergana», «Kokand», *Sochineniya*, Moscow, 1965, vol. III; BSE³; Carlisle, D.S., «Uzbekistan and the Uzbeks», *Problems of Communism*, 1991, vol. XL, no. 5; Coek, J.M., «The Rise of the Achaemenids...», *The Cambridge History of Iran*, Cambridge, 1985, vol. II; Dughlát, M. H., *Tarikh-i-Rashidi*, tr. E. Denison Ross, Patna, 1973; Fragner, B., «Sowjetmacht und Islam: Die Revolution von Buchara», *Die islamische Welt zwischen Mittelalter und Neuzeit*, Beirut, 1979; Frye, R. N., «The Political History of Iran under the Sasanians», *The Cambridge History of Iran*, Cambridge, 1983, vol. III(1); Gumilev, L.N., *Drevnie Tyurki*, Moscow, 1967; Hasani, M., *Turkiston bosqini*, Tashkent, 1992; Howorth, H. H., *History of the Mongols*, London, 1880; Kent, R.G., *Old Persian*, New Haven, 1953; *Kitaiskie dokumenty i materialy po istorii Vostochnogo Turk-estana...*, ed. G.S. Sadvakasov et al., Almaty, 1994; Lane - Poole, S., *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, London, 1890; *The Letter of Tansar*, ed. Boyce, Rome, 1968; Mallowan, M., «Cyrus the Great», *The Cambridge History...* (vide: Cook); Marquart, J., *Eranshahr*, Berlin, 1901; Muminov, I.M. et al., *Istoriya uzbekskoi SSR*, Tashkent, 1974; *Qazaqtyn könetarikh*, Almaty, 1993; *Répertoire chronologique d'épigraphie arabe*, ed. E. Combe et al., Cairo, 1943-1944; Springling, *Shapur and Kardir*, Chicago, 1953; Togan, A. Z. V., *Bugünkü türkili Türkistan ve yakın tarihi*, Istanbul, 1981; Tolstov, S.P., «La Chorasmie antique», ed. R. Ghirshman, *Artibus Asiae*, 1953, vol. XVI; Vohobov, M.G. et al., *Istoriya uzbekskoi SSR*, Tashkent, 1957; *Whitaker's Almanack*, London, 1995; Zeimal, E.V., «The Political History of Transoxiana», *The Cambridge History...* (vide: Frye).

احمد پاکچی

ازد، نام عمومی مجموعه‌ای از قبایل کهن عرب. از نظر کاربرد تاریخی واژه، ازد نامی است که در آثار سده‌های نخست هجری غالباً به صورت منفرد و گاه به شکل ترکیبهای اضافی مانند ازد سرات، ازد شنوئه و ازد عثمان به کار رفته است، اما در شجره‌نامه‌های نسب‌شناسان و داستانهای قومی، ازد عنوان قبیله‌ای بسیار کهن و فراگیر است که چندین قبیله مهم، از جمله اوس، خزرج و خزاعه از فروع آن دانسته شده‌اند، بی‌آنکه نام ازد در تداول عام بر آنها اطلاق گردد.

نام ازد در روزگاران کهن به صورت «آشد» نیز تلفظ می‌شده است (مثلاً نک: ابن هشام، السیرة...، ۱۰/۸) و برخی از لغویین متقدم این تلفظ را فصیح‌تر دانسته‌اند (نک: ابن سکیت، ۱۸۵؛ جوهری، ۴۴۰/۱؛ نیز سمعانی، ۲۱۳/۱-۲۱۴). این نام اشتقاق روشنی ندارد و اگرچه برخی